

УДК 141.1

ББК 87.3 (4Укр)

МЕТАФІЛОСОФСЬКИЙ ПРОЕКТ «УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОЦЕНТРИЗМ»

Я. С. Гнатюк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380 (342) 59-60-15; e-mail kf@pu.if.ua*

У статті розглядається метафілософський проект філософії українського кордоцентризму. Аналізуються психологічний, текстологічний та метафілософський способи її інтерпретації. Головна увага зосереджується на конфлікті між міфічною та метафілософською інтерпретаціями українського кордоцентризму як національної філософії.

Ключові слова: *філософія, метафілософія, метафілософський проект філософії, український кордоцентризм, конфлікт інтерпретацій, міфічна та метафілософська інтерпретації.*

Українська культура та філософія має чітко виражений уривчастий, дискретний характер. На думку І. Мірчука, «брак зв'язку між окремими періодами, чи навіть явищами української культури можемо ствердити при кожній нагоді, так що в результаті культурний процес не робить враження органічної цілості, яка поволі, але постійно росте, а уявляється нами як ряд часами навіть блискучих періодів, між собою незалежних і непов'язаних» [1, с.47]. Аналізуючи причини такої культурної ситуації в Україні, С. Дацюк зазначав, що «перерив традиції в Україні пов'язаний з постійним переходом від одного імперського культурного впливу до іншого, та ще й всередині російської імперії ми пережили революцію початку ХХ століття. І в кожній такій зміні ми намагалися відрікатися від культури, яка привносилася тією чи іншою імперією, – так кожен раз гинула філософія, яка не встигала відновлюватися» [2, с.349-350]. Таким чином, розвиток української культури та філософії відбувся ривками й часто переривався. Звідси відсутність зв'язку між культурними періодами, уривчастість філософських тенденцій та перервність філософських традицій.

Дискретний характер української культури та філософії дав стимул до пошуків в уривчастих тенденціях української філософії інваріантів її розвитку. Це призвело до створення концепта «український кордоцентризм» та побудови метафілософського проекту української філософії – філософії українського кордоцентризму.

Концепт «український кордоцентризм», що уособлює українське філософське вчення про людське серце, та філософія українського кордоцентризму як метафілософський проект української філософії спри-

чинили у філософській україністиці довготривалу наукову дискусію. Його апологети та критики у своїх аргументаціях віддавали перевагу трьом головним способам інтерпретації вчення про серце в українській філософії: психологічному, текстологічному й метафілософському. З них лише текстологічна інтерпретація є найменш придатним герменевтичним методом для дослідження українського кордоцентризму як національної філософії. Така її малоефективність обумовлена тим, що при текстологічній інтерпретації сфокусованість наукового дослідження тільки на окремих текстах українських мислителів чи їхніх фрагментах, й до того ж оригінального характеру, без запозичень із неукраїнських джерел, зводить до мінімуму дослідницьку перспективу. А це, своєю чергою, веде до суттєвого обмеження творчого філософського пошуку тісними рамками текстологічного аналізу.

Виходячи із жорстко заданих обмежуючих методологічних припущень, прибічники цього методу – В. Олексюк, Т. Закидальський, Р. Піч, А. Тихолаз й М. Ткачук – відкидають саму можливість будь-якої іншої герменевтичної інтерпретації, окрім текстологічної, нездатної вийти за вузькі рамки філософського тексту. При цьому вони не враховують того, що без звернення до культурного, соціального, релігійного чи інтелектуального контексту неможливо збагнути смисл філософського тексту, а також те, що у філософському тексті історія філософії як тематична нарація анулюється в логіку історії філософії, а сам історико-філософський процес трансформується в історико-філософську структуру. І що лише шляхом виходу за статичні межі філософського тексту можна досягнути динаміку історико-філософського процесу. Власне, методологічна орієнтація лише на оригінальну структуру та нехтування напіворигінальними й неоригінальними структурами, сингулярний радикалізм та принципівий максималізм, які притаманні прибічникам текстологічної інтерпретації, й не дозволяють їм адекватно осмислити процесуальний характер українського кордоцентризму як реального історико-філософського феномена.

Психологічна інтерпретація вчення про серце в українській філософії, обстоювана апологетами українського кордоцентризму І. Мірчуком, Д. Бучинським, О. Кульчицьким, Є. Калюжним, І. Бичком, етнопсихологічне чи етноментальне обґрунтування ними українського кордоцентризму як національної філософії, яке поклало початок цій дискусії, спричинили появу міфу про український кордоцентризм як унікальний етноментальний феномен. Текстологічна ж інтерпретація вчення про серце в українській філософії як реакція упереджених критиків українського кордоцентризму Т. Закидальського, Р. Піча, А. Тихолаза й М. Ткачук та їхня рефлексія над психологічною інтерпретацією, історико-філологічне спростування ними українського кордоцентризму як неоригінального й фіктивного історико-філософського феномена викликали конфлікт між психологічною й текстологічною інтерпретаціями, етноментальною й історичною аргументаціями та народили міф про український кордоцентризм як ілюзію наукової уяви. Зрештою, зважена по-

зиція поміркованих критиків психологічної інтерпретації вчення про серце в українській філософії як філософської теорії українського кордоцентризму В. Горського, С. Кримського, М. Поповича, С. Вільчинської й І. Потаєвої в кінцевому результаті дала підстави для обґрунтування метафілософської інтерпретації українського кордоцентризму як національної філософії та побудови фрагмента української філософської семантики – семантики символів класичної доби української філософії. Описана дискусійна ситуація у філософській україністиці існує й сьогодні, й нині наявні ті самі конфлікти міфологій та інтерпретацій.

Я, як автор концепта «український кордоцентризм», вважаю, що не маю жодного морального права залишатися осторонь цієї дискусії. А тому спробую пояснити свою філософську позицію й звернути увагу на ті обставини, які мене до цього спонукали. Перед цим зроблю тільки незначне уточнення науково-етичного плану: займенник «я» й похідні від нього «мій», «моє», «мною» тощо, які часто зустрічаються у статті, свідчать не про надмірну амбіційність автора, а про те, що він несе особисту інтелектуальну і моральну відповідальність за висловлювані концепти та пропозиції.

Приводом до публікації цієї статті послужили дві обставини. Насамперед, це застереження М. Поповича про небезпеку «модернізації сквородинського «вчення про серце» в дусі так званого «українського кордоцентризму»...» [3, с.216]. А, крім того, зауваження М. Ткачук щодо прагнення «вгадати те, чого не було», з якого «народжується міф про тяглість української кордоцентричної традиції» [4, с.55].

Оскільки я у 2002 році в процесі завершення роботи над дисертаційним дослідженням створив концепт «український кордоцентризм», а в 2005 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Український кордоцентризм: історико-філософський аналіз», то вважаю за необхідне прокоментувати наведені оцінки українського кордоцентризму та пояснити свою філософську позицію. Зазначу лише, що ця позиція постійно конкретизувалась. Те, як я бачив проблему українського кордоцентризму в 2002 чи 2005 роках, суттєво відрізняється від моїх поглядів у 2010 році. Перші мої самостійні результати, отримані завдяки дослідженню теми серця в українській філософії, були опубліковані в 2000 році. Тому загалом феномен українського кордоцентризму я вивчав понад десять років. Цей факт, як я сподіваюсь, є вагомим підставою для того, щоб взяти до уваги викладені тут ідеї.

З приводу наведених вище оцінок концепта «український кордоцентризм» варто відзначити, що я ніколи не ставив собі за мету романтизацію барокової філософії серця Г. Сковороди чи модернізацію класичної доби української філософії. Я також жодним чином не наполягав на тяглісті української кордоцентричної традиції, безперервності українського історико-філософського процесу, вдаючись при цьому до його міфологізації. Навпаки, я завжди наголошував на роздробленості культурного потенціалу українського народу, на перервності історії україн-

ської філософії та переважно дискретному характері українського кордоцентризму.

Важливим для розуміння моєї філософської позиції є розрізнення двох рівнів дослідження – філософії та метафілософії. Лише з цієї перспективи можна зрозуміти, що концепт «український кордоцентризм» не є філософським терміном. Це метафілософський термін. Ним послуговувались не фундатори українського кордоцентризму Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич, Т. Шевченко й П. Куліш, а дослідники їхньої філософської творчості О. Кульчицький, Є. Калюжний, С. Ярмусь, І. Бичко та інші.

Метафілософську функцію значною мірою виконує історія філософії. Тому введений у моєму дисертаційному дослідженні термін «український кордоцентризм» призначений для опису та осмислення української філософської реальності. І якщо він придатний для виконання такої ролі, то його можна, із певними застереженнями та вказівкою на науковий статус, адекватно застосовувати в історико-філософських дослідженнях. Я переконаний, що термін «український кордоцентризм» виконує таку функцію та здатний розкрити нові наукові перспективи для дослідження історії української філософії.

Запропонований та введений у науковий обіг термін «український кордоцентризм» створений на базі понять «серце», «філософія серця» й «кордоцентризм». Аналізуючи ці поняття, необхідно зауважити, що концепт «серце» привертав більшу увагу не дослідників української філософії, а представників російської філософії. Це, звичайно, викликає певною мірою здивування, з огляду на популярність понять «філософія серця» та «кордоцентризм» серед дослідників історії української філософії.

У російській філософії поняття «серце» виражає більш-менш однакові значення. Так, Б. Вишеславцев розумів серце як «онтологічний надраціональний принцип, який складає реальну «самість» особистості» [5, с.491]. А для В. Верещагіна серце – це «біблійне поняття, яке отримало подальший розвиток у філософсько-антропологічному вченні П.Д. Юркевича, П.А. Флоренського та Б.П. Вишеславцева» [6, с.385]. На його погляд, «метафора серця об'єднує чуттєве та раціональне, природне та культурне, чоловіче та жіноче, плотське та духовне» [6, с.386]. Із цієї дефініції випливає, що серце в біблійних уявленнях є об'єднуючим, інтегративним чинником, який забезпечує цілісність людської істоти. А також те, що ніякого протистояння між «серцем» та «головою» в юдейсько-християнській традиції немає. Воно наявне лише в традиції українського «серцезнавства».

Водночас можна посперечатися із В. Верещагіним щодо того, хто ж започаткував розробку поняття «серце» в українській філософії. Більшість дослідників, до яких можна зарахувати Д. Чижевського, С. Ярмуся, І. Бичка, схиляються до думки, що в українській філософії пріоритет у дослідженні цього поняття належить не П. Юркевичу, а Г. Сковороді, у творах якого слово «серце» згадується понад тисячу разів.

Із використанням концепта «серце» у філософській україністиці набули чинності такі аналітичні конструкції як «філософія серця» та «кордоцентризм». Автором поняття «філософія серця» (від грецьк. «philos» – «любов», «sophia» – «мудрість»; «друг сердечної мудрості») вважається Д. Чижевський [7, с.19], а винахідником терміна «кордоцентризм» (від латин. «cordis» – «серце», «centrum» – «центр кола»; «серце як єдність та цілісність людини») – О. Кульчицький [8, с.13].

В етнічній Україні типологічні характеристики української філософської думки, виокремлені мислителями західної української діаспори, були замінені реальними дефініціями. Одним із перших дефініцію філософії серця дав І. Бичко. На його думку, філософія серця – це «філософське вчення, що спирається на біблійну традицію ототожнювати духовну реальність із серцем» [9, с.681]. Згодом іншу дефініцію філософії серця запропонував М. Булатов. Він підкреслив, що філософія серця – це «антропологічна тенденція, яка хоча й уривчасто, все ж простежується в межах української філософії, історії, художньої літератури» [10, с.539].

Концепт «серце» у філософії серця українських мислителів, як правило, тлумачився у вузькому та широкому значеннях. У вузькому – як субстрат почуттів, здатність до емоцій, емоційно-вольовий початок, ірраціонально-індивідуальний принцип. У широкому – як нематеріальний, неречовий початок, духовний або ідеальний принцип. Однак у філософській україністиці при психологічній інтерпретації філософії українського кордоцентризму було враховано більшою мірою вузьке, ніж широке значення поняття «серце». Звідси – однозначне розуміння поняття «кордоцентризм», його психологічний зміст.

«Поняття «кордоцентризм», – зазначав С. Ярмусь, – порівняно нове поняття; воно належить передусім до царини філософії. Поняття це означає, що в житті людини, в її світогляді, основну мотиваційну і рушійну роль відіграють не розумово-раціональні сили людини, а скоріш сили її емоційного почуття, або, образно кажучи, сили людського серця» [11, с.402]. Услід за С. Ярмусем, рухаючись у фарватері його психологічних інтерпретацій, Н. Хамітов акцентував на тому, що кордоцентризм означає «домінанту серця, переважання почуття над логічним міркуванням, а образу – над поняттям» [12, с.193].

У психологічному сенсі продовжували розробляти поняття «кордоцентризм» й інші дослідники української філософії. Так, на думку К. Кислюка, кордоцентризм – це спосіб пізнання, який «полягає в осягненні людиною навколишнього світу й самого себе не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» – емоціями, чуттями, здоровим глуздом» [13, с.470]. Змістовні акценти й структурні елементи дефініції кордоцентризму, запропонованої К. Кислюком, майже повністю відтворені у дефініції В. Кременя. На думку останнього, кордоцентризм є «розуміння дійсності не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» – емоціями, почуттями, внутрішнім, «душею» [14, с.418].

Інші дефініції кордоцентризму в рамках психологічного розуміння також подібні між собою. Наприклад, для О. Стражного кордоцентризм означає «примат емоційності над раціональністю, почуттів над логікою, серця над розумом» [15, с.313-314]. А за В. Петрушенком, сутність кордоцентризму «полягає у наданні серцю, почуттю переваг над розумом» [16, с.62].

В опозиції до психологічного розуміння терміна «кордоцентризм» перебуває його метафілософське розуміння та інтерпретація. Метафілософське тлумачення поняття «кордоцентризм», яке базується на широкому значенні поняття «серце», запропонував І. Мойсеїв. Для нього кордоцентризм – це «біблійне за походженням уявлення про те, що сутність людини зосереджується в серці» [9, с.303]. Подібне трактування міститься й у дефініції кордоцентризму С. Присухіна. На його думку, кордоцентризм – це «певна світоглядна орієнтація на внутрішній світ людини, «філософія серця» (де серце – емоційно-вольова сутність людини)» [17, с.159].

Оскільки у методологічному арсеналі філософської україністики стихійно з'явилися дві різні аналітичні конструкції – «філософія серця» й «кордоцентризм», які фактично позначали один й той самий український історико-філософський феномен, виникла ідея впорядкування цього термінологічного хаосу. Спочатку його спробував впорядкувати І. Бичко за допомогою розрізнення існуючих аналітичних конструкцій. На його думку, поняття «філософія серця» слід використовувати для осмислення класичної доби української філософії, а термін «кордоцентризм» – для аналізу німецької філософської містики [9, с. 681].

Друга спроба була здійснена мною при підготовці кандидатської дисертації до захисту. Я виходив з того, що потрібно не аналітично розмежовувати, а, навпаки, синтезувати обидва поняття: поняття «філософія серця», що акцентує на етноментальних характеристиках української філософії, та поняття «кордоцентризм», що фіксує інтелектуальну ідентичність української філософії. Ця ідея була зреалізована у вигляді нової аналітичної конструкції – «український кордоцентризм» [18, с.1].

На мою думку, український кордоцентризм є складним феноменом. Власне тому однозначно визначити його неможливо. Описати сутність й особливості українського кордоцентризму можна лише через низку визначень, характеристик й порівнянь.

У метафілософському сенсі та інтерпретації український кордоцентризм є національною філософією, яка в художніх образах та теоретичних поняттях виражає усвідомлення цілісності людини та розуміння нерозривної єдності людини з Богом, за межами реальності, трансцендентним.

В історико-філософському плані український кордоцентризм є історичним типом філософування, якщо розглядати його у порівнянні з іншими історичними типами – даоським натуроцентризмом, конфуціанським соціоцентризмом, буддійським етикоцентризмом, античним космоцентризмом, юдейсько-християнсько-ісламським теоцентризмом, ре-

несансним антропоцентризмом, просвітницьким логоцентризмом, постмодерним семіоцентризмом й, водночас, метафізичною ідеєю чи філософською парадигмою, якщо розглядати його окремо, ізольовано, поза зв'язком з іншими історичними типами.

В онтологічному аспекті український кордоцентризм є вчення про укоріненість людини за допомогою серця в істинному бутті.

У гносеологічному ракурсі український кордоцентризм є вчення про перевагу духовного досвіду над теоретичною логікою.

В антропологічному вимірі український кордоцентризм є концепцією цілісності людської реальності.

В аксіологічному тлумаченні український кордоцентризм є вчення, яке зараховує до цінностей любов, а до антицінностей – егоїзм.

У соціально-філософському окресленні український кордоцентризм є вчення про перевагу ірраціонально організованої спільноти над раціонально організованим суспільством.

В історіософському розумінні український кордоцентризм є вчення про мікроісторію істинної людини, яка у своєму духовному зростанні проходить етап смерті старої фальшивої людини та етап воскресіння чи духовного народження нової справжньої людини.

В етичній перспективі український кордоцентризм є ідеєю першості спонтанного емотивізму перед калькуючим егоїзмом.

Український кордоцентризм можна класифікувати не тільки за традиційними розділами філософії, але й за головними філософсько-світоглядними орієнтаціями. Звідси три типи українського кордоцентризму: креативний, акціональний та інтроспективний.

Креативний кордоцентризм є філософсько-світоглядною орієнтацією на Вищу реальність, а два інші типи – на емпіричний світ: акціональний кордоцентризм – на соціальну реальність, а інтроспективний кордоцентризм – на людську духовну реальність.

Креативний кордоцентризм має різновиди – філософсько-теософський кордоцентризм Г. Сковороди, в якому виражена ідея створення істинної людини, та філософський кордоцентризм П. Юркевича, де йдеться про творчу силу людського серця.

Акціональний кордоцентризм, у свою чергу, також має різновиди. Це – афективно-волюнтаристичний кордоцентризм М. Гоголя, заснований на принципі циркуляції любові у соціальній піраміді, й афективний кордоцентризм П. Юркевича, який базується на ідеї емоційно-почуттєвого вчинку.

Нарешті, різновидами інтроспективного кордоцентризму є волюнтаристичний кордоцентризм Г. Сковороди, в якому виражена воля до єднання з природою як власною, так і Божественною, та волюнтаристично-емотивний кордоцентризм Т. Шевченка й П. Куліша, який являє собою напружене емоційно-вольове прагнення до правди та свободи.

Те, що при такій типології українського кордоцентризму як національної філософії один і той самий український мислитель виявляється виразником різних типів філософії українського кордоцентризму, свід-

чить не про її помилковість, а про факт, що той чи інший український мислитель світоглядними акцентами своєї філософії виразив різні світоглядні орієнтації. Так, Г. Сковорода, представник такого різновиду креативного кордоцентризму як філософсько-теософський, вважав, що творення істинної людини найкраще відбувається в усамітненні, шляхом заглиблення у внутрішнє, тому він одночасно є й виразником волюнтаристичного кордоцентризму – різновиду інтроспективного кордоцентризму. У його філософії серця світоглядні орієнтації на Вищу реальність та людську духовну реальність поєднувались, а не протистояли одна одній.

Те ж саме стосується й П. Юркевича. Його філософський кордоцентризм як різновид креативного кордоцентризму повністю узгоджується з афективним кордоцентризмом як різновидом акціонального кордоцентризму. Творча сила людського серця, про яку йдеться у філософському кордоцентризмі, здатна проявлятися у любові до ближнього, заснованій на емоційно-почуттєвих рухах людського серця та афективній поведінці, ідея якої й виражена у відповідній назві – афективний кордоцентризм.

Завдання, яке я ставив перед собою у процесі дослідження українського кордоцентризму як національної філософії, полягало не у побудові філософської теорії українського кордоцентризму, а у тому, щоб скоординувати філософський та метафілософський рівні його історико-філософського аналізу, чітко визначити співвідношення між ними, їхні хронологічні та логічні межі. Це тим більше було необхідно, оскільки такі дослідники історії української філософії, як В. Олексюк, Т. Закидальський, Р. Піч й А. Тихолаз (до них можна зарахувати й М. Поповича та М. Ткачук) вважали, що український кордоцентризм як національна філософія ніяк не співвідноситься із вченням про серце в українській філософії. Інші ж дослідники, зокрема Д. Чижевський, І. Мірчук, Д. Бучинський, С. Ярмусь, А. Бичко й І. Бичко, заявляли, що український кордоцентризм збігається з українською філософією, українським філософським вченням про серце, а С. Ярмусь навіть стверджував, що українська філософія – це не що інше як філософія українського кордоцентризму, нібито українські мислителі за весь період існування української філософії спромоглися створити та обґрунтувати лише одну філософську ідею.

Головна проблема, яку я спробував розв'язати в процесі історико-філософського аналізу українського кордоцентризму як національної філософії, формулюється таким чином: чи можлива коректна філософсько-семантична інтерпретація однієї з уривчастих тенденцій класичної доби української філософії як філософії українського кордоцентризму? Моя відповідь ствердна. Так, можлива.

Звертаючись до історії виникнення цієї проблеми, необхідно нагадати, що Д. Чижевський, займаючись семантичним аналізом філософських текстів українських мислителів XVIII–XIX століть та виокремлюючи в них ключовий знак-символ – людське серце, започаткував новий

напряму української метафілософії – семантику символів української філософії доби бароко та романтизму. Згодом перед його послідовниками – І. Мірчуком, Д. Бучинським, О. Кульчицьким, Є. Калужним, С. Ярмушем й І. Бичком – постало завдання побудови коректної й обґрунтованої української філософської семантики. Однак систематично розробити її вони так й не змогли. Українська філософська семантика тривалий час залишалась незавершеним метафілософським проектом. Спробою побудови цього проекту можна вважати мої зусилля, спрямовані на створення концепта «український кордоцентризм» та його історико-філософську аргументацію.

Таку наукову діяльність декому подобається називати «міфотворчістю», але я назвав би її дещо інакше, а саме – верифікацією метафілософської гіпотези Д. Чижевського про філософію серця як виразну характеристику української філософії. Послідовники Д. Чижевського з його метафілософської гіпотези зробили лише два важливих для них та принципових для філософської україністики висновки:

- 1) український кордоцентризм є унікальним явищем світової історії;
- 2) унікальність українського кордоцентризму пояснюється лише однією обставиною – тим, що він є виразом українського національного менталітету.

З такими висновками не можна погодитись. Тема серця розроблялась як східними нехристиянськими, так й західними християнськими мислителями. Можна вести мову про індійський кордоцентризм, китайський кордоцентризм, німецький кордоцентризм, французький кордоцентризм тощо. Тому заявляти про унікальний характер українського кордоцентризму немає жодних підстав. Звідси зрозуміло, що термін «кордоцентризм» без вказівки на його національну специфіку є неточним, розпливчастим за обсягом. Більш точно, у випадку української філософії застосовувати термін «український кордоцентризм».

З іншого боку, слід наголосити, що український кордоцентризм є виразом не стільки українського національного менталітету, скільки української православної культури. Український національний менталітет не був тією єдиною вирішальною обставиною, яка спричинила український кордоцентризм як національну філософію. Ця національна філософія була спричинена й іншими соціокультурними чинниками.

На мою думку, якщо відкинути обидва висновки, то завдяки цьому український кордоцентризм як національна філософія не зникне. Навпаки, зникнуть лише фальшиві уявлення про нього й за таких умов з'явиться можливість для адекватного історико-філософського осмислення його своєрідності та самобутності.

У межах світоглядної культури християнського Заходу можна виокремити чотири відносно самостійні версії розв'язання проблеми співвідношення концептів «розум» й «серце»: позицію рівнозначності, позицію розрізнення, позицію єднання й позицію першості.

Позиція рівнозначності, або ототожнення розуму й серця представлена в Біблії та творах Орігена. Біблійні тексти називають серце розу-

мом (Єр., 5, 21; Ів., 12, 40; Рим., 1, 21). Саме тому Ориген, базуючись на текстах Біблії, вважав, що серце – це лише інша назва розуму. «Взагалі, у всіх Писаннях Старого й Нового Завіту, – зазначав він, звертаючись до свого читача та співбесідника, – ти знайдеш багато місць, в яких серце згадується замість розуму, тобто замість пізнавальної сили» [19, с. 54].

Позиція розрізнення розуму й серця неявно виражена в Біблії, а в явному вигляді сформульована Б. Паскалем та Л. Фейербахом. У Біблії серце – не тільки мислення (Мт., 9, 4; Лк., 1, 51), але й почуття (Іс., 65, 24; Пс., 38, 4; Прип., 25, 20), воля (Дії, 11, 23; 1 Кор., 7, 37), віра (Рим., 10, 10) тощо. Виходячи з таких й подібних до них тлумачень Б. Паскаль висунув тезу, в якій, розділяючи «логіку розуму» та «логіку серця», стверджував: «Серце має свою основу, якої розум не знає» [20, с.117]. Розвиваючи подібну тезу через розмежування суб'єктивного й об'єктивного, індивідуального й всезагального, приватного й родового, Л. Фейербах наголошував, що «серце є носієм приватних, індивідуальних спонукань, розсудок – спонукань всезагальних» [21, с.66].

Позицію єднання розуму й серця, що виражається у концентрації уваги людини на спілкуванні з Богом й пов'язаній з нею ідеї збереження серця шляхом постійного й неослабного контролю розуму над серцем, яке здатне породжувати пристрасті, образи, думки, що послаблюють увагу й відволікають від споглядання преображеного Бога, обстоювали візантійське і російське монаше богослов'я. Ця позиція чітко окреслена у протоісихастській та ісихастській традиції особистої молитви та безперервного споглядання, яку ретельно наслідували російські ченці та прочани.

Представники протоісихастської традиції – Євгарій Понтійський, Макарій Єгипетський, Ісаак Сірин, Максим Сповідник, Іван Ліствичник й Симеон Новий Богослов та ісихастської традиції – Григорій Синаїт й Григорій Палама, а також інституту російських ченців – Ніл Сорський, Тихон Задонський, Серафим Саровський, Феофан Затворник й Ігнатій Брянчанінов теоретично розробляли й практично послідовно застосовували метод читання в серці, чи кардіогносію й психофізичний метод особистої молитви, або, іншими словами, молитви серця, безперервної молитви, молитви Ісусової: спочатку метод читання в серці, для його очищення та збереження, а потім психофізичний метод особистої молитви, для закликання Ісуса Христа, Святої Трійці у своє очищене серце, аби разом із ними боротися зі злом, поборювати ворога роду людського.

Явним виразом кардіогносії є така порада Ісаака Сірина, дана ним для збереження серця: «Увійшовши у виноградник серця свого, працюй в ньому, знищуй в душі твої пристрасті, старайся не знати зла людського» [22, с. 262]. А яскравою ілюстрацією психосоматичного методу особистої молитви вважається наступний опис Григорія Синаїта: «Зранку, сидячи на лаві висотою в $\frac{3}{4}$ фута (25 см. – Я.Г.), змусь розум з місця начальствування [або з голови] зійти в серце й утримай його в ньому. Похилившись же головою, ніби від утоми, а в грудях, плечах й шії [від напруження] відчуваючи чуттєвий біль, подумки або душевно виголошуй

безперервно: «Господи Ісусе Христе, змилуйся наді мною» [...]. Повторюючи без перерви постійно закликання Господа Ісуса, ти швидко попалиш й відтісниш помисли, невидимо побиваючи їх Божественним іменем» [23, с. 95-96].

Стосовно технічних прийомів, які включає в себе психофізична методика творення особистої молитви – техніки дихання, молитовної пози тощо, російське монаше богослов'я виробило своє особливе ставлення, яке чітко виклав Феофан Затворник. На його погляд, «усі прийоми, про які пишеться (сісти, нагнутися), [...] або художнє творення цієї молитви (великою й вмілою молитовно працею. – Я.Г.) не всім придатне і без досвідченого наставника небезпечно. Краще за все це не братися. Один прийом загальнообов'язковий: увагою стояти в серці. Усе інше сторонні й не наближаючи до діла додатки» [24, с. 371].

Нарешті, позиція першості у співвідношенні розуму й серця, за якою серце є більш важливим, ніж розум та переважає над ним, представлена в українському кордоцентризмі як національній філософії, а також в американському прагматизмі та російській релігійній метафізиці.

Фундатори українського кордоцентризму як національної філософії Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич й П. Куліш одними з перших в історії християнської філософії Заходу створили самобутню й оригінальну ідею першості серця перед розумом. Засновник українського кордоцентризму як національної філософії Г. Сковорода сформулював цю ідею у такому вигляді: «Голова всього в людині – людське серце», оскільки «без зерна горіх є ніщо, а людина без серця» [25, с. 244; 26, с. 363]. Інші представники філософії українського кордоцентризму й однодумці Г. Сковороди – М. Гоголь, П. Юркевич й П. Куліш – дали власні формулювання цієї української філософської ідеї. М. Гоголь, ведучи мову про роль розуму й серця в людському житті, стверджував, що «розум не є вища в нас здатність, його посада не більше як поліцейська: він може тільки привести в порядок й розставити по місцях усе те, що в нас вже є» [27, с. 87]. Розум, на його думку, цілком залежить від серця. «Він йде вперед, коли йдуть вперед усі моральні сили в людині, й стоїть без руху й навіть йде назад, коли не підносяться моральні сили» [27, с. 267]. П. Юркевич, розглядаючи співвідношення сфери розуму й сфери серця у психічному житті людини, зазначав, що «серце є основа душевного життя. Розум – тільки світло, яке цю основу освітлює». Він є «вершина, а не корінь душевного життя» [28, с.95]. П. Куліш, підкреслюючи провідну роль серця в діяльності людини, наголошував, що «найперша річ – серце щире й якийсь голос із душевної глибини, котрий велить чоловікові йти вгору, а розум – слуга того голосу» [29, с.112].

Згодом оригінальний український принцип переваги серця над розумом був заново відкритий Ч.С. Пірсом – одним із засновників американського прагматизму. Він, спираючись на досвід людства й здоровий глузд, сформулював таку життєву аксіому: «Серце більше за голову й у сфері найбільш піднесених наших турбот тільки воно одне й присутнє» [30, с.266]. З цієї аксіоми Ч.С. Пірс вивів правильний метод дії: «У став-

ленні до найголовніших життєвих турбот людина мудра йде за своїм серцем й не довіряє своїй голові. Такий метод повинен взяти на озброєння кожен, яким би могутнім інтелектом він не володів» [30, с.265].

Пізніше самотуня українська філософська ідея про першість серця перед розумом була ще раз повторена в російській релігійній метафізиці, зокрема в метафізиці глибокого серця Б. Вишеславцева. У цій метафізиці Біблія та біблійна антропологія тлумачились засобами аналітичної психології К. Юнга, а людське серце ототожнювалось із самістю – архетипом цілісності колективного несвідомого. Базуючись на такому ототожненні, Б. Вишеславцев стверджував, що «розум і свідомість не є вищими в людині: ірраціональна й надсвідома самість є вищою» [31, с.285].

Зазначене дає підставу наголошувати на пріоритеті українських мислителів у розробці проблеми першості серця перед розумом та вважати українську національну філософію, виходячи із співзвучності й схожості її ідей з американською і російською національними філософіями, самотунною й оригінальною, такою, що має світове значення.

Література

1. Мірчук І. Напрямки української культури / І.Мірчук . – Мюнхен: УВУ, 2003. – 53 с.
2. Дацюк С. Інтелектуальна політика / С.Дацюк. – Львів: СПД І.В.Кичма, 2010. – 468 с.
3. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович. – К.: Майстерня Білецьких, 2008. – 256 с.
4. Ткачук М. Дмитро Чижевський і традиція українського «серцезнавства» / М. Ткачук // Філософська думка. – 2008. – № 2. – С. 51-60.
5. Лосский Н.О. История русской философии / Н.О. Лосский. – М.: Высш. шк., 1991. – 559 с.
6. Философия. Краткий тематический словарь / За ред. В.О. Кохановського. – Ростов н / Д: Феникс, 2001. – 416 с.
7. Чижевський Д. Нариси з історії на Україні / Д. Чижевський. – Брюссель, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, Торонто: Вид-во Спілки Української Молоді, 1983. – 175 с.
8. Калюжний Є. Як стати і бути багатим: Філософія індивідуального успіху / Є. Калюжний. – К.: Смолоскип, 2006. – 282 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
10. Булатов М.Ю. Філософський словник / М.Ю. Булатов. – К.: СтилоС, 2009. – 575 с.
11. Ярмусь С. Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії / С. Ярмусь // Збірник праць ювілейного конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України. – Мюнхен: УВУ, 1988-1989. – С. 402-415.
12. Хамітов Н. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навч. посіб. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова. – К.: Наук. думка, 2000. – 273 с.

13. Горський В.С. Історія української філософії: підручник / В.С. Горський, К.В. Кислюк. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
14. Кремень В.Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с.
15. Стражний А.С. Украинский менталитет / А.С. Стражний. – К.: Изд-во Подолина, 2008. – 384 с.
16. Петрушенко В.Л. Філософія: Короткий навчальний словник: терміни і поняття / В.Л. Петрушенко. – Львів: Магнолія-2006, 2009. – 148 с.
17. Присухін С.І. Філософія: Навч. посібн.: у 2 ч. / С.І. Присухін. – К.: КНЕУ, 2006. – Ч.1. Історія світової та української філософії у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях. – 208 с.
18. Гнатюк Я.С. Український кордоцентризм: історико-філософський аналіз: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Я.С. Гнатюк. – Івано-Франківськ, 2005. – 19 с.
19. Ориген. О началах; пер. с др.-греч. / Ориген. – Новосибирск: Наука, 1993. – 384 с.
20. Паскаль Б. Думки про релігію; пер. з франц. / Б. Паскаль. – Львів: Місіонер, 1995. – 172 с.
21. Фейербах Л. Избранные философские произведения / Л.Фейербах. – М.: Изд-во полит. лит., 1955. – Т.2. – 943 с.
22. Преподобный Исаак Сириянин. Слова подвижнические; пер. с др.-греч. / Исаак Сириянин. – М.: Правило веры, 1998. – 435 с.
23. Преподобный Григорий Синаит. Творения; пер. с греч. / Григорий Синаит. – М.: Изд-во Новоспасского монастыря, 1999. – 160 с.
24. Душеполезные поучения святителя Феофана Затворника / Феофан Затворник. – М.: Изд. Введенской Оптиной Пустыни, 1998. – 512 с.
25. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів: Світ, 1995. – 528 с.
26. Сковорода Г.С. Твори: у 2 т. / Г.С. Сковорода. – К.: Обереги, 1994. – Т.2. – 480 с.
27. Гоголь Н.В. Выбранные места из переписки с друзьями / Н.В. Гоголь. – М.: Сов. Россия, 1990. – 432 с.
28. Юркевич П.Д. Выбранные / П.Д. Юркевич; Упор. А.Г. Тихолаза. – К.: Абрис, 1993. – 416 с.
29. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / П. Куліш. – Нью-Йорк, Торонто: Українська Вільна Академія Наук у США, 1984. – 326 с.
30. Пирс Ч.С. Принципы философии; пер. с англ. / Ч.С. Пирс. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общ-во, 2001. – Т. 2. – 320 с.
31. Вышеславцев Б.П. Этика преображенного Эроса; Вечное в русской философии / Б.П. Вышеславцев. – М.: Республика, 1994. – 368 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 16.11.2010 р.

*Рекомендовано до друку докт. філос. наук, професором **Возняком С.М.***

**THE “UKRAINIAN CORDOCENTRISM” AS THE
METAPHILOSOPHICAL PROJECT****J. S. Hnatjuk**

*PreCarpathian National University named Vasyl Stefanyk;
76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
ph. +380 (342) 59-60-10*

In this article metafilsosofsky design philosophy Ukrainian cordocentrism. Analyzed psychological, textual and metaphilosophical ways of interpretation. Main attention focuses on the conflict between the mythical and interpretations Ukrainian metaphilosophical cordocentrism as the national philosophy.

Keywords: *philosophy, metaphilosophy, metaphilosophical project philosophy, Ukrainian cordocentrism, the conflict of interpretations, mythical interpretation.*